

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРОВЕДЕННЯ ГЛИБИННОГО ІНТЕРВ'Ю З МЕТОЮ АНАЛІЗУ АВТОБІОГРАФІЧНОГО НАРАТИВУ РЕСПОНДЕНТА-АУТСАЙДЕРА

Анцибор А. І.

ВСТУП

Досить часто, щоб зрозуміти причини, що спонукали людину стати аутсайдером, потрібно проаналізувати глибинне інтерв'ю, взяте в цієї людини, розглядаючи його як біографічний дискурс, що закарбував моменти його сходжень та падінь, де є наративна відповідь на питання, чому респондент прийшов до життєвої пасивності та світоглядних позицій аутсайдера. Та досить часто, вже маючи розшифроване глибинне інтерв'ю, ми не уявляємо собі, як вилучити інформацію, що закладена в ньому, як її інтерпретувати та які висновки зробити в результаті аналізу. Тому немає жодного сумніву, що потрібна деяка схема та цілий ряд установок для проведення якісного аналізу тексту біографічного наративу, щоб це дало можливість максимально точно відобразити у вигляді певних психологічних символів життєву лінію респондента, що привела його до тих чи тих світоглядних позицій, інтеріоризованих у його психічній сфері. Велике значення має вибір методики, за допомогою якої можливо зробити згаданий наратив найбільш глибинним, таким, що дає глибоку психоемоційну оцінку подіям життя, й оформити його у вигляді інтерв'ю. Саме така процедура дасть можливість зробити висновки, що будуть результатом аналізу проробленої роботи. У цьому процесі не може бути незначних деталей: мають значення принципи відбору людини-аутсайдера, гайд, яким керуються в процесі інтерв'ю та принципи його написання, за допомогою яких проводиться глибинне опитування, прийоми ведення бесіди, зумовлені її ходом, відступи від гайду, що поглиблюють емоційний стан респондента, роблять його мовлення більш експресивним, щирим, придатним до аналізу в майбутньому.

Величезне значення відіграє особистість модератора, що повинен мати психологічну готовність до такої роботи, знати основні принципи ведення глибинного інтерв'ю, вміти фіксувати його максимально точно, після чого досить ретельно розшифрувати текст, зробити з нього витримку, в якій буде відображено основний масив біографічного

наративу. Ця частина діяльності матиме велике значення, як і будь-яка інша в процесі такої роботи. Отже, всі ці питання мають не лише теоретичне значення, а й практичну спрямованість, дають можливість правильно проводити глибинне інтерв'ю, користуватися ним для вироблення правильних висновків у будь-якій сфері людської діяльності. Ми на прикладі аналізу глибинного інтерв'ю, взятого в людини аутсайдерського світобачення, спробуємо відобразити основні принципи та можливі підходи до такої роботи.

1. Критеріальне поле та основні орієнтири процесу підготовки модератора та основні принципи складення інтерв'ю

Коли вибрана людина-аутсайдер за усіма можливими критеріями, відмічаємо, що перший етап відбору вже пройшли, й певна робота виконана. Ми добре усвідомлюємо, що проводимо напівструктуроване інтерв'ю, в якому формулюється лише початкове або навідне запитання, що може в перебігу інтерв'ювання мати, як сьогодні прийнято висловлюватися, ризоморфну систему розгалужень. Важливо, щоб така система узгоджувалася з гіпотезами дослідження, базувалася на них. Кожна бесіда має свою «вузлову систему», що накладає відбиток на весь текст, в якому мають свою цінність як зміст, так і форма викладення матеріалів.

Постає закономірне питання: чим відрізняється глибинне інтерв'ю від інших його різновидів? Які параметри мають першорядне значення? Частина відповіді, мабуть, криється в самій назві, яка свідчить, що такий вид діалогічного спілкування повинен досягнути почуттів глибинного рівня та якимось чином відобразити їх у тексті. Глибинні почуття, якщо міркувати логічно, насамперед повинні бути правдивими, або, краще сказати, щирими, адже нещирі зазвичай більш поверхові. Перефразовуючи Ж. Бодріяра, можна сказати: порядок глибинного міркування вибирає (принаймні намагається вибрати) реальність такою, як вона є, себто істинну реальність, чи принаймні ту, яку особа оцінює як істинну. Звідси виходить, що людина в процесі глибинних почуттів більшою мірою є сама собою¹.

Усвідомлюючи важливість особистості модератора, в ролі якого часто виступає практичний психолог, більшість дослідників процесу звертають увагу на його чисто діалогічні параметри. Дослідник Н.Ф. Шевченко наполягає на таких його рисах, як дохідливість, ясність, зрозумілість, гарне чуття мови та наявність стійких мовних інтуїцій².

¹ Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляції. URL: <https://ru.bookmate.com/books/Iebbjyez/quotes>

² Шевченко Н.Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки : монографія. Київ : Міленіум, 2005. 298 с.

Називаються такі дискурсивні уміння та властивості: зрозумілість, велемовність, семантична насиченість, ритмічність, впливовість³. Наголошується на тому, що супутниками практичного психолога в процесі спілкування повинні бути: доступність, довільність, варіативність, виразність, емоційність, логічність, літературність, доречність у поєднанні з невербальними засобами мовлення⁴.

Доволі важливою рисою психотерапевта в процесі інтерпретації автобіографічного дискурсу О.В. Варфоломєєва вважає наявність навичок герменевтичного аналізу, що можуть допомогти в досягненні такого рідкого явища, як інтерпретаційне акме⁵.

До переліку психологічних параметрів, якими повинен володіти практичний психолог, В.В. Андрієвська додає всього одну рису, проте, на її думку, саме вона може стати наріжним каменем психотерапевтичного процесу, суттєво впливати на мовленнєву ситуацію і зумовлювати його логічний перебіг та доцільність висловленого. Ця риса – контекстність⁶.

Одним з основних або й основним принципом психотерапевта в роботі з автобіографічним дискурсом можна вважати принцип, сформульований Г.В. Куценко стосовно процесу відтворення людиною власного минулого, – «це неминуче повторне переживання того, що відбулося»⁷. Тому в цьому процесі можна очікувати повторного виникнення емоційної напруги, хоча й в зменшеному діапазоні, що аж ніяк не поменшує потребу в пильності та в правильному тлумаченні емоційних відтінків процесу. Після цього стає можливим виділення центральної одиниці або і складової частини тексту-основи біографічного дискурсу. Ось як формулює його С.Д. Максименко: «Аналіз внутрішнього світу має поставити на чільне місце переживання, яке виступає центральним компонентом того, що ми

³ Бондаренко А.Ф. Социальная психотерапия личности (психосемантический подход). Киев: КГИПШИЯ, 1991. С. 100-135

⁴ Савчин М.В. Теоретико-методологічна ресурсність духовної парадигми психології в дослідженні особистості. *Психологія особистості*. 2015. № 1 (6). С. 42–52.

⁵ Варфоломєєва О. В. Профессиональное становление психолога-психотерапевта : монографія. Киев : КП «Информационно-аналитическое агентство», 2008. 428 с.

⁶ Андрієвська В.В. Мова і мовлення в просторі наукової і практичної діяльності психологів: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. С. 30.

⁷ Куценко Г.В. Психологічні особливості становлення ментальних структур особистості в освітньому просторі. Психолого-педагогічні умови розвитку особистісної активності в освітньому просторі: монографія. Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. С. 124.

називаємо внутрішнім досвідом особистості»⁸. Отже, слід підкреслити, що переживання – реакція організму на емоцію, що зумовлена певною подією чи перебігом подій екстернального чи інтернального характеру. Проте підлягає осмисленню та контекстності, мабуть, не саме переживання, а їх поєднання, що може бути розцінене як певна логічна побудова.

Будемо вважати розшифрований гайд психотерапевтичним дискурсом, в якому присутня «сукупність тематично співвіднесених текстів <...> до конкретної комунікативної події, зафіксованої в письмових текстах та усному мовленні, що здійснюється в певному когнітивно й типологічно зумовленому комунікативному просторі – тобто до ситуативної інтерпретації дискурсу, в якій враховуються соціально, психологічно та культурно значущі умови й обставини спілкування <...> де уявлення про дискурс розширюються до соціальних практик»⁹.

Також сприймаємо текст глибинного інтерв'ю як складну єдність мовної практики та екстралінгвістичних чинників (соціальних, психологічних, індивідуальних: знань про світ, думок, настановлень, цілей адресата), необхідних для розуміння тексту, які дають уявлення про учасників комунікації, уміння породження та сприйняття повідомлення.

Враховуючи позицію прибічників ситуативного підходу в процесі інтерпретації дискурсу, які вважають, що текст потрібно розглядати як результат певного висловлювання зі значущими частинами комунікації, робимо висновок про ситуацію, відображену в ньому. На ґрунті цього матеріалу інтерпретатор тексту може скласти певні уявлення про його авторів та робити висновок щодо конкретної ситуації, стосовно людини, яка потрапила в таку ситуацію і можливості на основі тексту вивчити особистісні риси та параметри автора. Також розуміння автора дискурсу дає можливість, враховуючи його особистісні риси, дати оцінку ситуації, в яку він потрапив, і яка певним чином відображена в тексті¹⁰. У дискурсі може бути відображена не одна ситуація, а цілий ряд, можуть бути проаналізовані не лише особливості зв'язку між ними, а й принципи та закономірності переходу однієї значущої частини в іншу і таким чином утворюється зовсім інша методика його розуміння.

⁸ Максименко С.Д. Генетичні аспекти дослідження внутрішнього світу особистості. Наук. зап. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ: Міленіум, 2006. Вип. 25. С. 8.

⁹ Андрієвська В.В. Мова і мовлення в просторі наукової і практичної діяльності психологів: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. С. 12.

¹⁰ Чепелева Н.В. Методологічні основи дослідження особистості у контексті психологічної герменевтики. Наук. зап. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ: ТРОЯ, 2008. Вип. 36. С. 56–110.

Окремо звертає на себе увагу дослідників розуміння дискурсу як певного стилю чи жанру, де велике значення має побудова глибинного нарративу та її ознаки. Враховується, так би мовити, загальна спрямованість тексту, зумовлена метою його створення. З точки зору стилю, можуть бути художні, побутові, публіцистичні, наукові, офіційно-ділові різновиди, а також, що для нас становить особливу цікавість, дуже часто розглядається автобіографічна форма дискурсу. У цьому випадку враховуються такі параметри, як мовленнєва форма, загальна спрямованість, згорнутість-розгорнутість, реєстр, спонтанність, нормативність, майстерність висловлювання, використання мовних засобів, експресія та ін.

Третій вид дискурсу дістав назву теорій функціональної інтерпретації дискурсу, в процесі яких він розглядається як сукупність соціальних практик, що часто називають дискурсивними. Має місце використання мови у всіх його видах, особливості процесу розцінюються як конструювання смислів, дискурсивна практика із соціальним забарвленням. У такому разі перед нами постає дискурс: «не тільки те, що ми говоримо, але й як ми говоримо; спосіб мовлення, породжений певними умовами – законами соціуму, його цінностями, віруваннями, уявленнями»¹¹.

Доцільно вказати, що тексти глибинного інтерв'ю слід розцінити не лише як автобіографічні, а й нарративного характеру, як зауважує Н. В. Чепелева, нарратив – це різновид дискурсу¹². Слід зазначити, що такі тексти важкі для глибинного розуміння й потребують спеціальних навичок для їх інтерпретації, зокрема потрібно, щоб психолог володів такими можливостями й уміннями, як:

- уміння отримувати інформацію про людину на основі тексту;
- уміння розрізняти когнітивні та афективні складники виступу;
- уміння бачити в дискурсі суб'єкта об'єктивацію його ментальних моделей, за текстом відтворювати образ світу клієнта чи досліджуваного;
- уміння співвідносити структуру повідомлення та її порушення з глибинними психологічними процесами і станами людини;
- уміння за об'єктивним значенням слова розпізнавати індивідуальний сенс, що вкладається в нього людиною¹³.

¹¹ Андрієвська В.В. Мова і мовлення в просторі наукової і практичної діяльності психологів: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. С. 13.

¹² Чепелева Н.В. Розуміння та інтерпретація особистого досвіду в контексті психологічної герменевтики. Актуальні проблеми сучасної української психології. Київ: НОРА-ДРУК, 2003. Вип. 23. С. 15–24.

¹³ Андрієвська В.В. Мова і мовлення в просторі наукової і практичної діяльності психологів: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. С. 18.

М. В. Савчин стверджує, що «наративи можна порівняти з гермами, що стояли вздовж доріг і вказували шлях древнім грекам. Наративні описи різних ситуацій є внутрішньо властивими суб'єкту способами впорядкування їх досвіду, надання йому сенсу, отримання знання, яке структурує його сприйняття і розуміння світу й себе у світі»¹⁴.

Таким чином, заслуговує на особливу увагу проблема відчуття психологом-практиком коректності біографічного наративу. Зрозуміло, що пам'ять кожної людини зберігає тенденцію витіснити все неприємне і доволі часто, якщо не завжди – прикрашати, інакше кажучи, міфологізувати минуле, настільки це дозволяє контекст дискурсу та етичні особливості викладача. За багатьма ознаками, маючи відчуття мови та мовлення, проводячи змістові зіставлення, точно сприймаючи інтонаційний малюнок, досвідчений модератор може відчувати місця спотворення, умовчання, прикрашання інформації.

Якщо аналізувати цілком визначені показники тексту, то ті місця, де відбувається конструювання нових інтерпретацій на ґрунті старих міфологем, можна помітити, що все це супроводжується особливими лінгвістичними та екстралінгвістичними ознаками, що завжди виявляються досвідченим модератором як місця особливої експресії в конативних виявах авторської нарації. У такому разі, звичайно, не забуваючи про принцип поваги до реципієнта, слід намагатися оцінити його зусилля в процесі розбудови нової реальності, його творчість, коли він намагається прикрасити часом зовсім неприглядне життя і постати перед модератором у новій іпостасі. У нашому випадку ми користуємося цілим арсеналом інструментів наративної психології, що дають змогу підійти до об'єкта одночасно з різних боків та за допомогою герменевтичних принципів оцінки побачити в звичайному оповідачеві людину, що потенційно придатна до творчого осмислення буття і трансформації основних принципів власного світобачення.

М. В. Савчин стверджує, що практичний психолог, у нашому випадку модератор, обов'язково повинен мати духовний та життєвий досвід як один із найважливіших чинників його діяльності. «Справжній професіонал повинен бути зрілою особистістю, значить мати вищий рівень особистісного, психологічного соціального та професійного розвитку, який відображає її адекватне ставлення до явищ зовнішнього світу, засвоєння нею моральних культурних норм і правил поведінки в суспільстві»¹⁵.

Крім того дослідник запевняє, що справжній модератор повинен мати неабиякий духовний досвід, розуміти цінності, якими оперує

¹⁴ Савчин М. Здатності особистості: монографія. К.: ВЦ «Академія», 2016. С. 73-74.

¹⁵ Савчин М.В. Духовна парадигма психології: монографія. Київ: Академвидав, 2013. С. 201–202.

суспільство, повинен мати досвід життєстійкості в складних і критичних ситуаціях, досвід цілепокладання, досвід самореалізації, досвід пристосування, адаптації до умов життя та їх перетворення, досвід особистісного зростання, екзистенційний досвід, досвід осмислення життя, рефлексивний досвід організації часу життя, толерування до ситуації невизначеності й, нарешті, досвід творчості¹⁶. Ми далекі від думки, що можна знайти спеціаліста, який би володів повною сукупністю таких параметрів, проте їх опис може бути критеріальною базою в процесі оцінки автобіографічних наративів.

Враховуючи вищезазначене, ми складаємо гайд лише як приблизне планування розмови, використовуючи правила формальної логіки, ставлячи запитання, що відображають час, починаючи від народження респондента, і відображають перебіг його життя. У цьому процесі модератор виявляє творчий підхід, але робить акцент на вузлових подіях життя, спонукаючи до вираження глибинних почуттів. Варіативність гайду дає можливість практичному психологу виявити свою здатність до інтерв'ювання, інтуїцію й почуття міри. Не варто давати в цьому описі схему гайду, краще звернути увагу на принципи його складення.

2. Аналітичний виклад глибинного інтерв'ю

Респондент відповідає на запитання модератора стосовно свого народження та дитинства, що протікало у віддаленому від районного центру селі: «Народився я в маловідомому селі Вінницької області, в сім'ї сільських вчителів. Вони були чесними людьми, все життя пропрацювали в школі. Все сприймали буквально. Було сказано: вчитель повинен ретельно писати плани, готуючись до уроків, – писали плани, мати – більше, батько – менше, але теж намагався їх писати акуратно».

З текстового уривку видно, що сім'я вчителів, ігноруючи норми сільського життя, живе неначе в місті, займаючись підготовкою до роботи. На перший погляд, це цілком нормально для представника вчительської професії, тим паче, що батько респондента втратив здоров'я на війні, але ніколи не міг довести свою інвалідність як наслідок травми на війні: «Характером він був спокійний, тихий і дуже доброзичливий. Родичі казали на нього «Плохенький». Був він і на диво скромним і завжди вважав себе «найменшим». Дивно, що при цьому він не належав до православних Християн, радше він був православним комуністом». Десять років батько пропрацював

¹⁶ Савчин М.В. Духовна парадигма психології: монографія. Київ: Академвидав, 2013. С. 201–208.

директором школи, але його зняли за те, що не вмів догоджати районному начальству. Після цього він працював непомітним вчителем на півставки. Повноцінно він працювати не міг: пересувався з паличкою, не міг виносити фізичних навантажень.

Про матір респондент повідомляє, що вона: «Народилася в місті й завжди підкреслювала, що міська жителька, хоча й довелося вийти заміж за такого чоловіка, що змусив її жити в селі, проте життя було їй, м'яко кажучи, не до вподоби. Найбільше у світі любила читати книги. Читала їх постійно. Інститут закінчила не одразу, спочатку працювала шкільним бібліотекарем. Потім, коли вже мала трьох дітей, вступила на заочний факультет інституту й змогла успішно завершити навчання. Виявилася талановитою вчителькою, уроки якої багатьом учням запам'яталися на все життя як щось неймовірне й казкове. Свій предмет знала досконало, не забула його навіть тоді, коли осліпла під кінець життя». Мати постає в інтерв'ю як людина трудова, наполеглива, хоча й не характерна для села, адже віддавала перевагу розумовій діяльності.

У сім'ї був старший брат, що виявився здатним лише на те, щоб прожити батьківську пенсію та заспокоювати себе тим, що хворий на алкоголізм. Насправді він «хворів» на бездіяльність, лінощі й бажання жити легким життям, в якому повно насолод. Себе виправдовував тим, що якась лікарка сказала, що йому не вистачає 20 кг ваги для нормального фізичного розвитку.

Була в сім'ї респондента ще й сестра, яка, проживаючи з чоловіком, підгодовувала брата, що перетворився на справжнього жебрака. Вона була завзятою, працювитою, ніколи не відпочивала. Завдяки їй старший брат довгий час відчував себе більш-менш нормально, звикнувши завжди «сидіти в когось на шії». Про нього герой інтерв'ю також розповідає: «Він ненавидів усілякий труд, бо ніколи не займався трудом, що йому до вподоби. Йому не вистачило терпіння стати в чомусь кваліфікованим, оволодіти трудом, який би йому сподобався. Скоро виявилось, що він не може нічого, окрім як прожити батьківську зарплату, а потім пенсію. Він мав своєрідну тактику п'янки. Пив до того часу, поки здоров'я його не давало серйозний збій. Тоді він зупинявся, припиняв п'янку та лягав у лікарню. Лікувався, поки йому не ставало краще. Потім виходив з лікарні, не п'ючи ще деякий час. Та потрібно було жити далі. Не було відповіді на питання: чому він, здоровий молодий чоловік, нічим не займається й не працює ніде? Цю відповідь він нікому не міг дати, в тому числі й самому собі. Можливо, в ці часи він жив сподіваннями на те, що візьме себе в руки, що в якийсь із понеділків почне нове життя. Та життя без роботи, без професії, без зайнятості, без сім'ї, без обов'язків, без віри

було пустим, і він починав пити знову. Все ставало на круги свої, і відбувався наступний цикл. Скільки таких циклів було в його житті – невідомо, та кожного разу він ставав все слабшим і слабшим, не вистачало і без того слабкої життєвої сили.

Описуючи свою хату, респондент зазначає спочатку, що хата стояла на горбку, вона була непогана і мала хороший вигляд. Але на невеличкій рівнині перед нею купив маленьку хатину військовий і, розваливши її, почав будувати величезний двоповерховий котедж. Коли він це зробив, на хату учительської сім'ї було боляче дивитися. Вона стала маленькою в порівнянні з величезною спорудою, що виросла перед нею і не закрила її повністю, а якби відтіснила на задній план. Бідна хатина виглядала маленькою і немічною, її пожилця пік нестерпний сором, коли вони дивилися на неї. «Мабуть і люди, що живуть у такій нікчемній хатині, повинні бути жалюгідні й нещасні», – постійно думалося тоді.

Далі респондент зазначає: Не пройшло й двох місяців, як сусід почав «висувати» претензії, що розливається вода з-під хати: «Чому ви не слідкуєте за водою? Чому вона постійно розливається? Ми почали нервово слідкувати за рівчаком. Проте він розливався час від часу. Годі сусід сказав, що буде піднімати нас посеред ночі, якщо вода хоч трохи витече поза стіни рівчака. До цього не дійшло, але були такі часи, що кілька разів на день сусід своїм величезним кулаком, неначе молотом, гатив у вікно, примушуючи нас прочищати рівчак».

Не маючи сили відбиватися від агресивного сусіда, батьки переїхали в іншу республіку для життя. Тоді це було не страшно, адже робилося в межах СРСР. А потім Молдова стала іншою країною. І стали жити вони на чужині, не знаючи мови, не співчуваючи чужим звичаям. До цього їх спонукала смерть моєї бабусі, матері моєї матері. Вона померла, і після неї залишився непоганий дім. Трудно там було поселитися, адже житло тоді не приватизувалося. І батьки вселилися в державний дім, звідки їх мало не виселила прогресивна влада Молдови. І непогано було б їм жити в тому домі, та вони на цьому не зупинилися. Вони змінили його на однокімнатну квартиру в кінці невеличкого містечка.

Респондент розповідає про своє одруження: «Ми жили в постійних сварках – із сусідом, із братом. Приправою до цих сварок була наша бідність. Мені ще тоді здавалося, що бідні ми саме тому, що мислю я якось однобоко. Що дуже сильно призвичаююся до речей і стаю від них залежним. Я думаю в одній площині. Я не можу мислити по-іншому, не можу різко й рішуче змінити своє життя. З такими стосунками не збережеш свіжість почуттів. Із почуття любові, яку відчувала вона до мене, виросли спочатку байдужість із відтінками

глибокого розчарування, а потім і ненависть. І от у таких емоціях отримали ми квартиру в місті.

Та я часто заходив додому. Брат почав приводити наркоманів. Для виготовлення зілля їм потрібні були літрові скляні банки, які вони приносили туди тисячами. Вони не те щоб ображали брата, проте сказати їм він нічого не міг. Вони не зважали на нього. Я був зайнятий трохи іншим і, якщо чесно, не хотів зв'язувати свою долю з ними. Не можна було нікуди подіти скляні банки, ними була обліплена вся хата. Засіяний весь город замість картоплі. От що він зробив з батьківським домом». *Цей уривок дуже показовий. Приблизно так приходять до висновку про неспроможність жити нормальним життям і зараховують себе до людей-аутсайдерів: «Махнув я на все рукою, і вперше прийшла думка, що в усьому мені не везе. Щоб добитися чогось незначного, треба прикласти вдесьтеро більше зусиль, ніж везучій людині. Ніколи не було в житті так, що просте везіння виручило з якоїсь біди. Якщо траплялася біда, вона обов'язково була невідворотна». Можна стверджувати, що в такі хвилини життя людина посилює аутсайдерський світогляд, чи, точніше, проходить закріплення набутої риси. Певним ударом для героя інтерв'ю був переїзд батьків з будинку бабусі в тісну квартиру в кінці міста, де було жити ще важче і нічим займатися.*

«Вже 25 років я працюю в обласному центрі, в невеличкій установі «на других ролях». Друзів стає все менше та менше. Не дивно. З ними потрібно спілкуватися, а мені не хочеться. Здається, що час витрачається марно. Останніми роками повмирали батьки. Я поховав їх, хоча й за життя вони не вірили, що я це зроблю. Написав багато художніх творів та ніколи не міг їх опублікувати й пробити цю глуху стіну до успіху. Намагався публікуватися. Це навіть інколи виходило в кількох виданнях, проте мене як не знали, так і не знають. У мене є твори, та я вже не вірю, що їх опублікую». *Респондент розповідає про погані стосунки із сином, після чого робить висновок: «Мені ніколи не везло в житті. Що іншим «пливло» в руки, необхідно було досягати зусиллями. Ніщо не дається без величезних зусиль. Завжди здавалося, що пливу проти течії ріки. Що можу сказати про себе зараз? Таке враження, що опускаюся все нижче, й нижче, й нижче. У мені постійно живе страх перед майбутнім, перед старістю, перед життям».*

3. Контент-аналіз тексту інтерв'ю

Атрибути: Респондент, чоловік за п'ятдесят років, акуратно одягнений, видно, що слідкує за своєю зовнішністю і приділяє цьому багато часу. Захоплюється власним нарративом. Відчувається, що має потребу висловитися заради сублімації свого стану, шукає розуміння та

співчуття, звідки можна зробити висновок про повноту та ширість інформації, здобутої в результаті інтерв'ювання. Час розмови – година й п'ятнадцять хвилин, обсяг тексту – 3810 слів, що допустимо для глибинного інтерв'ю та уможливорює потрібний для дослідження виклад контенту.

Екстралінгвістичні прийоми під час розповіді: Створюється враження, що респондент – вмільий та з великим досвідом оповідач, з рівнем інтелекту – вище середнього. Це доводить вживання у мовленні складних епітетів, порівнянь, метафор та ін. Загальний зміст інтерв'ю – відверта розповідь про життя, в якій відображається доля, з усіма її негараздами. Ідея наративу у твердженні, що численні біди можуть призвести до зневіри, пасивності, апатії та повністю змінити світогляд людини. Дія інтерв'ю розвивається від народження та до теперішнього часу, кульмінація – переосмислення життя, душевна спустошеність, зневіра у власних силах. Спостерігається домінування негативних почуттів та відсутність позитивного ставлення до життя, схильність до депресії, амбівалентність.

Перелік екзистенціалів респондента:

1. Чесність за прикладом батьків.
2. Відчуття обов'язку перед близькими та суспільством.
3. Почуття обов'язку та працелюбство як найголовніші риси людини.
4. Повага до героїзму батька, який пройшов усю війну, з честю пережив випробування.
5. Зневага до матеріальних цінностей перед духовними. Пріоритет духовних цінностей у житті сім'ї.
6. Відчуття несправедливості світу на прикладі життя батька. Неможливість довести військову інвалідність.
7. Життєві цінності, пов'язані з фігурою батька.
8. Поглиблення відчуття несправедливості після того, коли батько пише заяву про звільнення з посади директора школи.
9. Повага до працелюбності матері, що, народивши чотирьох дітей, змогла закінчити інститут.
10. Зневага до тих, хто живе матеріальними цінностями та заради них втрачає своє добре ім'я. Основний принцип життя: «Ми бідні, але чесні».
11. Любов до книг і до читання. Проживаючи в селі, мати більшу частину свого часу читала книги й діти переймали від неї жагу до читання. Читаючи, вона засвоїла дуже багато спеціальних знань і стала хорошою вчителькою.
12. Мати виховала у дітей любов та розуміння інтелектуальної праці.

13. Відраза до «паразитизму» брата, що здатен лише на те, щоб прожити батьківську зарплатню, а потім і пенсію.

14. Єдине, що робить брат, – це показує всьому світу, як не потрібно жити.

15. Зневага до братового життя, розуміння, до чого може призвести опасивнення, лінощі та алкоголізм.

16. Страх перед самотністю, ізоляцією. Брат залишився один після смерті батьків.

17. Позитивне значення працелюбства і наполегливості в житті сестри.

18. Зло цілого світу, що сконцентрувалося в сусідові. Його жорстокість, підлість та невмолимість. Можливість подолати зло життя – втеча від нього. Втрата спілкування з батьками.

19. Вступ до інституту та розуміння, що це не той інститут, який би був по-справжньому потрібен.

20. Мрія та її зрада. Впевненість, що лише впливові люди можуть досягти своєї мрії.

21. Бездіяльність та пасивність на прикладі життя батьків.

22. Смерть бабусі та страх перед тимчасовістю людського існування.

23. Проживання батьків у міській квартирі, разом із старшим братом, який знущується й мучить. Безвихідність становища.

24. Любов бабусі та її збайдужіння. Впевненість, що все в цьому світі, навіть любов, є тимчасовою цінністю.

25. Раннє одруження й розчарування в ньому. Мінливість та ненадійність людських почуттів.

26. Народження сина і зневіра в тому, що шлюбне життя може бути щасливим.

27. Образа, сварки й розлучення. Сплондровані духовні цінності.

28. Метаморфоза дружини і поява таких рис, які призводять до розлучення.

29. Біль за рідну домівку, де, незважаючи на брата, оселилися наркомани.

30. Ми невезучі люди, усім нам не везе. Кожен нещасний по-своєму.

31. Невідворотність бід та нещастя у цьому світі.

32. Лідерство в організації. Яким потрібно бути, щоб стати лідером.

33. Цінності життя на самоті та в сім'ї. Ілюзія, що життя на самоті краще.

34. Якщо чогось не зробив із того, що було покладено на тебе, заміни чимось іншим. Компенсація і компенсаторність.

35. Можливо, щось і вийде в житті, якщо Бог так захоче.

Інтерпретуючи екзистенціали, розділимо їх на такі, що допомагають у житті, позначимо їх знаком +, і такі, що ускладнюють життя, роблять його неприйнятним, позначимо знаком –. Виходить, що позитивні: 2+; 4+; 5+; 6+; 8+; 10 +; 11+; 12+; 13+; 18+; 33+. Із 36 екзистенціалів одинадцять можна вважати позитивними, що становить 31%. Всі інші, яких 25, що становить 69%, слід позначити знаком мінус. Таким чином, легко зробити висновок про суттєве превалювання негативних екзистенціалів у житті респондента.

Цікаво, скільки слів у тексті присвячено різним персонажам, від цього залежить розподіл уваги респондента до кожного. Подаємо інформацію у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Особливості впливу персонажів на головного героя інтерв'ю

№	Персонаж	Кількість слів	Відсоток	Характер впливу
1.	«Я», перша особа	1248	39,5	Негативна рефлексія
2.	«Батьки» разом	249	7,88	Позитивний
3.	Батько	211	6,68	Позитивний
4.	Мати	169	5,35	Позитивний
5.	Брат	531	16,8	Негативний
6.	Сестра	194	6,14	Позитивний
7.	Бабуся	287	9,09	Позитивний
8.	Син	157	4,97	Негативний
9.	Колишня дружина	81	2,56	Негативний
10.	Сусід	366	11,6	Негативний

Слід зауважити, що агенти позитивного впливу набирають 35,6% текстового масиву, негативного – 35,2, проте відмічаємо, що найбільш вагомий вплив на головного героя мають радше негативні персонажі, ніж позитивні, адже несуть у собі вищий рівень травматичності.

Текст інтерв'ю налічує 79 епітетів, про які можна сказати, що більшість із них були вжиті в прямому розумінні. Епітети вживалися досить рідко для підсилення враження від сказаного: «Спокійний», «тихий», «доброзичливий», «плохенький», «найменший». Головний герой називає себе «достойним сином своїх батьків», у цьому відчувається певна іронія та зневага до себе, вживаються врази: «нікчемний», «привозив з дому жалюгідні продукти», час називається «сумним».

ВИСНОВКИ

Основною категорією тексту інтерв'ю є тема нещасливого життя, про що свідчить значне змістове наповнення уривку, який складається з 3157 слів. У тексті можна виділити 37 тем. Вони свідчать про небайдужість головного героя до своєї родини, проблематики наслідування поведінки батьків, старшого брата, сестри та інших родичів. Сім'я в цілому неблагополучна. На головного героя могла негативно вплинути пасивність батьків, негативна поведінка брата, агресивність сусіда та ін. Можна зафіксувати почуття близькості з родиною, потребою наслідувати її правила та норми, які не завжди здаються доцільними. Відчувається певна залежність від свого роду та певна приреченість його.

Перелік соціально значущих ситуацій свідчить про певну етапність життя, яку можна розділити на певні часові періоди, залежно від подій. Відчувається тенденція до погіршення експектацій протягом усього тексту та гнітючий настрій головного героя. Лише декілька ситуацій можна розцінити як такі, що мали позитивний вплив, всі інші можуть бути розцінені як негативні. Можна зробити висновок, що в житті головного героя відбувається ментальна, краще сказати, когнітивна деградація на ґрунті песимістичного світобачення. Шістнадцять ситуацій із 37 можуть бути розцінені як такі, що могли би спричинити ментальні розлади. П'ятнадцять ситуацій можуть розглядатися як такі, що містять у собі соціальне порівняння, що мало в житті респондента негативний вплив на самоусвідомлення.

Почуття головного героя свідчать про повагу до батьків, пошану до сестри, засудження брата та сусіда. Більшість почуттів, що виявлені в інтерв'ю, можна інтерпретувати як такі, що спричиняють ментальний розлад, свідчать про високий рівень амбівалентності, що досягає рівня нерішучості та ведуть до депресії.

Перелік життєвих цінностей поділяється в інтерв'ю на такі, що є життєстверджувальними, та такі, що заважають процесу життя своєю спрямованістю. Позитивних цінностей за оцінкою експертів було виділено 31%, проте вони «розчиняються» в негативних, яких 69%. Напрошується висновок не лише про домінування негативних цінностей, а й про їх великий «ментальний вплив» у житті респондента.

Незважаючи на позитивний вплив багатьох персонажів життя, негативний вплив є особливо вагомим та таким, що займає велике місце у свідомості, відіграє вирішальну роль. Негативні персонажі інтерв'ю займають велике місце.

Причини аутсайдерського світобачення:

- 1) Бідність, в якій жила сім'я;
- 2) Налаштованість членів сім'ї на ідеальні цінності, занедбаність господарства;

- 3) Слабка вітальність, брак життєвої сили; поступливість;
- 4) Загальна пригніченість, песимізм у перемішку з вірою в щось особливе.
- 5) Недостатній комунікативний рівень, який унеможлилював спілкування в широкому колі людей.

Можна продовжувати оцінювати аутсайдера за його біографічним нарративом, це буде досить ефективно, проте вся справа в пошуках прийомів та методів інтерпретації тексту та оцінки глибинного інтерв'ю.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються основні принципи роботи практичного психолога в процесі інтерв'ювання респондентів з метою виявлення в них аутсайдерського світобачення. Розглядаються практичні вміння та навички фахівця, починаючи від створення гайду інтерв'ю і завершуючи підготовкою текстового масиву для аналітичної роботи, якими повинен володіти модератор у процесі дослідницької діяльності, з метою спрямування респондента до творчого відображення життєвих ситуацій. Подається перелік таких дискурсивних умінь та властивостей: зрозумілість, веломовність, семантична насиченість, ритмічність, впливовість. Наголошується на тому, що супутниками практичного психолога в процесі спілкування повинні бути: доступність, довільність, варіативність, виразність, емоційність, логічність, літературність, доречність у поєднанні з невербальними засобами мовлення

Контент-аналіз проводиться на основі тексту глибинного інтерв'ю методом виділення соціально значущої тематики, а саме вузлових тем, які можуть мати вплив на розвиток аутсайдерського світогляду. У тексті інтерв'ю виділяється 27 соціально значущих тем і вирішується питання про їх загальне тло, яке може об'єднати їх у систему смислових одиниць певного налаштування. Перелік соціально значущих ситуацій свідчить про певну етапність життя, яку можна розділити на певні часові періоди в залежності від подій. Відчувається тенденція до погіршення експектацій респондента протягом усього дискурсу та гнітючий настрій головного героя. Текст вважається автобіографічним нарративом, психологічним дискурсом, який постає в процесі проведення напівструктурованого інтерв'ю, де формулюється лише початкове (навідне запитання), що може в перебігу інтерв'ювання мати ризоморфну систему розгалужень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвська В.В. Мова і мовлення в просторі наукової і практичної діяльності психологів : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 140 с.
2. Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляції. URL: <https://ru.bookmate.com/books/Iebbiyez/quotes>
3. Бондаренко А.Ф. Социальная психотерапия личности (психосемантический подход). Киев : КГИПИИЯ, 1991. 189 с.
4. Варфоломеева О.В. Профессиональное становление психолога-психотерапевта : монография. Киев : КП «Информационно-аналитическое агентство», 2008. 428 с.
5. Куценко Г.В. Психологічні особливості становлення ментальних структур особистості в освітньому просторі. Психолого-педагогічні умови розвитку особистісної активності в освітньому просторі : монографія ; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. С. 50–69.
6. Максименко С.Д. Генетичні аспекти дослідження внутрішнього світу особистості. *Наук. зап. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Київ : Міленіум, 2006. Вип. 25. С. 5–22.
7. Савчин М.В. Духовна парадигма психології : монографія. Київ : Академвидав, 2013. 252с.
8. Савчин М. Здатності особистості : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2016. 288 с.
9. Савчин М.В. Теоретико-методологічна ресурсність духовної парадигми психології в дослідженні особистості. *Психологія особистості*. 2015. № 1 (6). С. 42–52.
10. Семиченко В.А. Психология речи. Киев : Магістр, 1998. 112 с.
11. Тикер С. Методы анализа текста и дискурса. Харьков : Гуманитарный центр, 2009. 356 с.
12. Чепелева Н.В. Методологічні основи дослідження особистості у контексті психологічної герменевтики. *Наук. зап. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Київ : ТРОЯ, 2008. Вип. 36. С. 10–21.
13. Чепелева Н.В. Особистий досвід суб'єкта у контексті психологічної герменевтики. Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії. Київ : Либідь, 2006. С. 280–302.
14. Чепелева Н.В. Процессы понимания и интерпретации в деятельности практического психолога. *Практична психологія: теорія, методи, технологія* : матер. наук. семінару (9–10 червня 1997 р.). Київ : НІКА-ЦЕНТР, 1997. С. 102–108.

15. Чепелева Н.В. Розуміння та інтерпретація особистого досвіду в контексті психологічної герменевтики. *Актуальні проблеми сучасної української психології*. Київ : НОРА-ДРУК, 2003. Вип. 23. С. 15–24.

16. Шевченко Н.Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки : монографія. Київ : Міленіум, 2005. 298 с.

Information about the author:

Antsibor A. I.,

Ph.D. in Psychology,

Associate Professor of at the Department of Psychological and

Pedagogical Education and Social Sciences

Communal Higher Educational Institution

“Vinnitsia Academy of Continuing Education”

13, Hrushevsky str., Vinnitsa, 21100, Ukraine